

**ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА:  
АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ**

**Посібник**

Тернопіль

2010

ТНПУ

УДК 373.66: 377.1 (440+430) Франція  
ББК 74.58 (4)  
ISBN 966-7425-68-1

Бартош–Пічкарь О.П. Соціальна робота: аналіз зарубіжного досвіду :  
Посібник / О. П. Бартош–Пічкарь, .Н. М. Горішна, Г. В. Лещук, В. А. Поліщук,  
О. Ю. Пришляк / За ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль: ТНПУ, 2010. – 426 с.

Посібник присвячено порівняльному аналізу соціальної політики, соціальної роботи і підготовки фахівців соціальної сфери у США, Великій Британії, Франції, Німеччині й Україні.

На основі історико-педагогічного аналізу становлення і розвитку соціальної роботи у цих країнах, виявлено особливості цього процесу; розкрито основні аспекти соціальної політики, сфери і напрями професійної діяльності і функції соціальних працівників; охарактеризовано систему професійної підготовки фахівців соціальної сфери у різних типах навчальних закладів.

Для науковців, викладачів, студентів, магістрантів, соціальних працівників і соціальних педагогів.

Наукові рецензенти:

**В. П. Кравець**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України;

**І. Д. Зверєва**, доктор педагогічних наук, професор;

**І. В. Козубовська**, доктор педагогічних наук, професор.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 4 від 20.01. 2010 р.)

© ТНПУ, 2010

## ЗМІСТ

### Передмова

#### **ЧАСТИНА I. Соціальна робота у США**

1. 1. Становлення і розвиток соціальної роботи у США
1. 2. Характеристика основних сфер соціальної роботи у США
1. 3. Особливості професійної діяльності та підготовки фахівців соціальної роботи різних освітньо-кваліфікаційних рівнів
1. 4. Ліцензування професійної діяльності соціальних працівників

**Список використаної та рекомендованої літератури до частини I  
Питання і завдання для самостійної роботи і контролю**

#### **ЧАСТИНА II. СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ**

- 2.1. Соціальна політика і соціальна робота у Великій Британії
- 2.2. Особливості соціальної роботи у Шотландії
- 2.3. Професійна підготовка фахівців соціальної роботи у Великій Британії

**Список використаної та рекомендованої літератури до частини II  
Питання і завдання для самостійної роботи і контролю**

#### **ЧАСТИНА III. СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ФРАНЦІЇ**

- 3.1. Становлення у Франції соціальної роботи як сфери професійної діяльності
- 3.2. Загальна характеристика сфер професійної діяльності та функцій фахівців соціальної сфери у Франції
- 3.3. Професійна діяльність фахівців соціальної сфери у Франції
- 3.4. Характеристика системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери Франції
- 3.5. Основні тенденції модернізації системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції

**Список використаної та рекомендованої літератури до частини III  
Питання і завдання для самостійної роботи і контролю**

#### **ЧАСТИНА IV.. ПРОФЕСІЙНА СОЦІАЛЬНА І СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НІМЕЧЧИНІ**

- 4.1. Характеристика соціальної політики сучасної Німеччини
- 4.2. Основні сфери і напрями професійної соціальної і соціально-педагогічної діяльності у Німеччині
- 4.3. Соціальне і соціально-педагогічне спрямування волонтерської

роботи у Німеччині

4.4. Особливості багаторівневої професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини

**Список використаної та рекомендованої літератури до частини IV  
Питання і завдання для самостійної роботи і контролю**

## **ЧАСТИНА V. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ**

5. 1. Історія становлення соціальної роботи в Україні

5. 2. Соціальна політика і соціальна робота в сучасній Україні

5. 3. Сфери діяльності та функції соціального працівника в Україні

5. 4. Перспективи розвитку соціальної роботи і соціальної освіти в Україні

**Список використаної та рекомендованої літератури до частини V  
Питання і завдання для самостійної роботи і контролю**

## **ЧАСТИНА VI. ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ПРОВІДНА ТЕНДЕНЦІЯ МІЖНАРОДНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У XXI СТОЛІТТІ**

6. 1. Соціальна робота як феномен сучасної цивілізації

6. 2. Інтеграційні тенденції міжнародного розвитку соціальної роботи в сучасних умовах

**Список використаної та рекомендованої літератури до частини VI  
Питання і завдання для самостійної роботи і контролю  
Додатки**

## Передмова

Шановний читачу!

Вирішальною силою і водночас стратегічною метою розвитку суспільства є людина, її моральне, фізичне і психічне здоров'я. Багатоміліардною історією людства встановлено, що найбільш тяжкі втрати у контексті цивілізаційного розвитку були спричинені відсутністю належної уваги до людини як вищої цінності, її соціального захисту і підтримки.

Загальною характерною тенденцією суспільного розвитку у кінці ХХ – на початку ХХІ століть, за свідченням абсолютної більшості соціологів, стала професіоналізація соціальної роботи. У багатьох країнах світу, у тому числі і в Україні, цей процес був зумовлений необхідністю вирішення численних економічних, правових, політичних проблем населення, розробки та реалізації ефективних механізмів соціального захисту громадян.

Як свідчить досвід розвитку багатьох країн світу, ефективне функціонування інституту соціальної роботи є необхідною умовою нормального розвитку суспільства: адже вирішуючи соціальні проблеми, соціальна робота сприяє гармонізації суспільних відносин, у тому числі, й відносин між людиною та суспільством. На думку вчених та практиків, соціальна робота у сучасному трактуванні її суті і мети, має підтримувати соціальний добробут країни, задовольняти широке коло соціальних потреб громадян, забезпечувати рівні можливості для різних соціально-економічних класів, вікових і статевих груп, національних і сексуальних меншин, людей з функціональними обмеженнями, особливими потребами та інших особливостей.

Більшість провідних фахівців різних країн світу наголошують на необхідності уточнення поняття “соціальна робота”, оскільки сьогодні надання гарантованої соціальної допомоги людині, задоволення її мінімальних потреб та благодійна допомога тим, хто знаходиться за межею бідності — вже не є її основним змістом. Соціальна робота починається тоді, коли клієнт включається у самостійне вирішення своїх проблем, і власне у цьому полягає основна функція соціальної роботи як професії<sup>1</sup>.

У функції соціальної роботи сьогодні включають не лише стимулювання клієнтів до розвитку їх власних сил, до конструктивної діяльності щодо подолання проблем та причин їх виникнення, корекцію соціальних дисфункцій та надання різних видів послуг населенню, але й планування соціальної політики, сприяння досягненню соціальної справедливості, розвиток ресурсів для задоволення індивідуальних, групових та національних потреб. Розширення функцій соціальних працівників набуває глобальних масштабів. “Соціальну роботу розуміють сьогодні як форму і принцип професійної дії стосовно окремої людини, групи людей та

---

<sup>1</sup> Обучение социальной работе: Состояние и перспективы. Материалы Международных Конгрессов Школ социальной работы / [под ред. В. Г. Бочаровой]. — М., 1997. — 284 с.

як елемент конструктивних соціальних змін у загальнолюдському контексті<sup>2</sup>,

На думку українського дослідника В. Беха, розширення об'єкта соціальної роботи аж до межі громадянського суспільства є нормальним явищем, оскільки тільки завдяки соціальній роботі можливе творення та відтворення особистості людини. “Соціальна робота забезпечує такий рівень розвитку особистості людини або пересічного громадянина країни, який здатний не тільки підтримувати процес відтворення сукупності соціальних відносин, що є однією з базових вимог до існування механізму самовідтворення родового життя, але й виступати ініціатором, атрактором інновацій, що рухають соціальний прогрес уперед”<sup>3</sup>.

Здійснений аналіз найбільш загальних підходів до визначення соціальної роботи свідчить, що її характеризують як соціальну діяльність, спрямовану на формування, сприяння реалізації та реабілітації життєвих сил, індивідуальної і соціальної сутності людини у конкретних соціально-історичних умовах. Учені різних країн звертають увагу на те, що окрім загальних цілей і завдань соціальної роботи, у кожній країні існує своя специфіка, яка є результатом її історичного розвитку, соціально-економічних, політичних, духовно-моральних, культурно-етнічних особливостей, філософських традицій народу. Погоджуємося з думкою українського дослідника І. Миговича про те, що “розмаїта формами і методами соціальна робота як наука і професія виражає самосвідомість нації, гуманізм і зрілість держави, тип і рівень культури народу, ступінь усвідомлення й реалізації громадянських прав, повагу людської гідності, чутливість суспільства до болей і переживань особистостей безвідносно їх походження, політичних орієнтацій, етнічної ідентифікації чи віровизнання”<sup>4</sup>.

У цьому контексті необхідно зазначити, що незважаючи на те, що в Україні соціальна робота дістала офіційний статус недавно, процес її становлення здійснювався не з нульової позначки. Аналізуючи передумови професіоналізації соціальної роботи в Україні, українська дослідниця Г. Попович наводить дані, які дають підставу стверджувати, що до 1917 року цей процес багато у чому був подібний до того, який відбувався у європейських державах та США<sup>5</sup>. Проте, розпочата професіоналізація на тривалий час була порушена у зв'язку із наданням цьому виду діяльності

---

<sup>2</sup> Яркіна Т.Ф. Соціальна педагогіка і соціальна робота в контексте міжнародного співробітництва / Т.Ф. Яркіна — М. : АСОПіР, 1998. — 62 с.

<sup>3</sup> Бех В.П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти / В.П. Бех // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2002. — № 1. — С. 25-40.

<sup>4</sup> Мигович І.І. Соціальна робота у вищій школі. / І.І. Мигович. — Ужгород : Мистецька лінія, 2001. — 46 с.

<sup>5</sup> Попович Г.М. Інституціоналізація соціальної роботи в Україні : [монографія] / Попович Г. М. — Ужгород : Гражда, 2003. — С.175.

особливого характеру відповідно до нової політичної доктрини соціалістичного розвитку країни. Як самостійна сфера наукової і професійної діяльності соціальна робота не визнавалася, оскільки саме вживання цього терміну автоматично передбачало визнання наявності соціальних проблем у соціалістичній державі. Специфічною формою її розвитку протягом семи десятиліть служила система соціального забезпечення, державного страхування та охорони здоров'я, особливо у сфері охорони материнства і дитинства, патронажу і диспансеризації, освіти, культури, пенітенціарної системи<sup>6</sup>.

Розвиток системи соціальної роботи в Україні затримувався організаційною, кадровою, фінансовою незабезпеченістю. Процес ускладнювався сформованим підходом, відповідно до якого функції соціальної роботи розподілялися поміж традиційно діючими службами, установами освіти, охорони здоров'я, спорту, дозвілля, внутрішніх справ, соціального забезпечення. Такий підхід до організації соціальної та соціально-педагогічної діяльності не задовольняв потреби ані окремих індивідів, ані суспільства в цілому. Тому постала об'єктивна необхідність у ліквідації роз'єднаності соціальних, педагогічних, психологічних, правових заходів та зорієнтованості системи служб соціальної допомоги населенню на реалізацію його потреб. Наприкінці 80-х років ХХ століття сформувалися всі необхідні умови для переходу від окремих елементів досвіду соціальної роботи до державного рівня вирішення проблеми організації системи служб соціальної допомоги населенню, працівникам і службовцям, з розгалуженою структурою та кадровим забезпеченням.

Аналіз нормативних документів засвідчив, що утвердження соціальної роботи як окремої галузі суспільної практики та самостійного виду професійної діяльності відбулося в Україні на початку 90-х років ХХ століття. На момент свого професійного народження соціальна робота в Україні знаходилась вже у досить зрілому становищі, з багатим потенціалом, глибокими історичними коріннями, традиціями милосердя, співробітництва, соціальної турботи та взаємодопомоги. Тому офіційне утвердження соціальної роботи як професійного виду діяльності можна назвати юридичним оформленням того, що було нагромаджено практикою, історією нашого народу протягом тривалого періоду часу.

Проте, нагромаджений багатий історичний досвід у сфері соціальної допомоги неможливо застосовувати на практиці без адаптації до сучасних умов. На відміну від країн із стійкою історичною традицією соціальної роботи, Україна змушена фактично заново, — хоча й не на порожньому місці — створювати сучасну національну систему соціальної роботи.

Важливою передумовою вирішення багатьох соціальних проблем засобами професійної соціальної роботи є створення ефективної системи

---

<sup>6</sup> Попович Г.М. Соціальна робота в Україні і за рубежом : [навчально-методичний посібник] / Г. М. Попович. — Ужгород : Гражда, 2000. — 134 с.

соціальної освіти. У розвинутих країнах світу соціальну освіту розглядають як потужний антикризовий, стабілізуючий і творчий чинник розвитку суспільства. Тому у цьому посібнику звернуто особливу увагу на процес професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

У 80-90-х роках ХХ століття у світі було проведено декілька порівняльних досліджень з метою виявлення спільних та відмінних рис у підготовці соціальних працівників. Так, Х. Браунс і Д. Крамер<sup>7</sup> проаналізували діяльність шкіл соціальної роботи у 21 європейській країні; Дж. Корнеліссен<sup>8</sup> здійснив аналогічне дослідження на матеріалах 12 країн цього ж регіону; окремі аспекти підготовки соціальних працівників, що містять можливості для європейської інтеграції, досліджували Ф. Сейбл та У. Лоренц<sup>9</sup>; системи підготовки фахівців для соціальної роботи у країнах Азії та Тихоокеанського регіону вивчала Дж. Джордж<sup>10</sup>. Усі дослідники відзначали неможливість виведення спільних критеріїв для здійснення порівняння через значні відмінності у підготовці соціальних працівників не лише у різних країнах, але часто у межах однієї країни. На думку багатьох вчених, позитивним досвідом у цьому відношенні володіють США, де підготовка соціальних працівників є уніфікованою і становить єдину систему. Це стало можливим завдяки впровадженню інституту акредитації, аналогів якого не існує у світовій практиці соціальної освіти.

Варто зауважити, що у США Радою з освіти у соціальній роботі введено спеціальну службу, яка визначає еквівалентність кваліфікації зарубіжних студентів та оцінює її відповідність структурі і змісту підготовки відповідних фахівців у даній країні. З цією метою Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи опублікувала “Довідник з світової практики підготовки соціальних працівників” (у 1974 та 1984 рр.), в якому подана інформація про всі найкрупніші школи соціальної роботи країн, що є членами цієї асоціації. Це видання містить інформацію про 74 навчальні заклади з 61 країни світу, що представляють 24 національні і регіональні асоціації та Міжнародну

---

<sup>7</sup> Social Work Education in Europe. A Comprehensive Description of Social Work Education in 21 European Countries [Intr. and ed. by H.-J. Brouns, D. Kramer]. – Frankfurt/Main, 1986. – 585p.

<sup>8</sup> International Association of Schools of Social Work. IASSW Census of Social Work Education 1998-1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : 19.03. 2000 : <<http://www.iassw.soton.ac.uk/en/publications/worldcensuscommissionreport1.pdf>> Загол. з екрану. — Мова англ.

<sup>9</sup> Seibel F. W. Soziale Professionen für ein Soziales Europa. / F. Seibel W, W. Lorenz. — Frankfurt am Main, 1998. — 560 p.

<sup>10</sup> International Association of Schools of Social Work. IASSW Census of Social Work Education 1998-1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : 19.03. 2000 : <<http://www.iassw.soton.ac.uk/en/publications/worldcensuscommissionreport1.pdf>> Загол. з екрану. — Мова англ.



асоціацію шкіл соціальної роботи. У довіднику подана також інформація про відмінності у національних системах навчання та порівняльні дані з соціальної освіти у глобальному масштабі. Серед найбільш вагомих сучасних досліджень, що аналізують розвиток освіти у сфері соціальної роботи у порівняльному аспекті, слід відзначити праці американських дослідників Т. Вотса, Д. Еліот, Н. Майядас<sup>11</sup>.

Обмін перспективним досвідом організації соціальної роботи і соціальної освіти та пошук конструктивних шляхів їх удосконалення стали лейтмотивом Конгресів Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, які проходили у Вашингтоні (США, 1992 р.), Амстердамі (Голландія, 1994 р.), Гонконзі (Китай, 1996 р.), Єрусалимі (Ізраїль, 1998 р.), Монреалі (Канада, 2000 р.), Монтпел'є (Франція, 2002 р.), Аделаїді (Австралія, 2004 р.), Сантьяго (Чілі, 2006 р.), Дурбані (Південна Африка, 2008 р.), Гонконзі (Китай, 2010 р.). На останніх конгресах підкреслювалась необхідність створення нової концепції соціальної роботи і підготовки фахівців, орієнтованої на більш активну роль цієї професії. Соціальна робота не може лише реагувати на проблеми соціального розвитку, вона повинна вести активний пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що виникають.

Важливу роль у справі поширення передового досвіду соціальної роботи і соціальної освіти відіграє Міжнародна асоціація соціальних працівників та Комісія із соціальної роботи Ради Європи. Вони організують різноманітні міжнародні конференції, сприяють укладенню довготермінових угод про співпрацю між школами соціальної роботи різних країн, які передбачають обмін студентами та викладачами, розробку спільних навчальних планів та програм з окремих навчальних курсів, обмін літературою, реалізацію спільних дослідницьких проектів.

Перспективи вдосконалення соціальної роботи загалом та соціальної освіти зокрема ці вчені вбачають у поєднанні національного досвіду та світової практики, у подальшому розвитку і втіленні інноваційних ідей, сформованих на основі досягнень різних країн.

Таким чином, можна констатувати, що проблема вдосконалення соціальної роботи стала пріоритетним напрямком міжнародної співпраці. Інтерес до зарубіжного досвіду спостерігається не лише у країнах, де соціальна освіта є інноваційним напрямком професійної діяльності, але й у промислово розвинутих країнах світу, де вже сформувалися національні моделі професійної діяльності у соціальній сфері. В умовах ускладнення цілей, змісту та функцій соціальної роботи, проблема удосконалення технологій соціальної роботи з різними групами клієнтів і професійної підготовки відповідних фахівців є актуальною для усіх країн, а вивчення та адаптація ідей прогресивного зарубіжного досвіду, враховуючи при цьому історичні, соціально-економічні та культурні чинники їх формування та

---

<sup>11</sup> Watts T.D. International Handbook on Social Work Education / T. D. Watts, D. Elliott, N. S. Mayadas. — Westport : Greenwood Press, 1995. — 452 p.

функціонування, розглядається як ефективний засіб вирішення даної проблеми.

Швидкий розвиток упродовж останнього десятиліття теорії і практики соціальної роботи вимагає розробки нових концепцій, моделей і технологій підготовки професійних фахівців, адекватних сьогоденню і соціально-історичній перспективі нашої країни.

У посібнику висвітлено результати тривалого наукового вивчення зарубіжного досвіду професійної соціальної роботи і підготовки фахівців соціальної сфери (у Великій Британії, Франції, Німеччині, США та Україні). У процесі дослідження використано широку джерельну базу, законодавчо-нормативних документів, актів, іноземної літератури та результати зарубіжного стажування авторів.